

تاریخ مختصر

طب نظامی

دکستروی تاریخ طب سنتی ایران

دکتر فریبا خدایی فر، دکتر محمد خلیلی، و دکتر خدایی فر

ویرایش و توضیحات:

دکتر غلامرضا باطنی

سرشناسه	خدایی فر، قریبا، ۱۳۵۱ -
عنوان و نام پدیدآور	تاریخ مختصر طب نظامی در گستره‌ی تاریخ طب سنتی ایران / قریبا خدایی فر، مجید خلیلی، فرشته خدایی فر؛ ویرایش و توضیحات غلامرضا باطنی؛ به سفارش دانشگاه علوم پزشکی تبریز.
مشخصات نشر	تبریز: انتشارات پزشکی سروین، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	۱۲۸ ص.؛ مصور: ۱۳/۵×۲۱/۵ س.م.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۷۱۲۸-۳۰-۵
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۱۲۷ - ۱۲۸؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	پزشکی نظامی — ایران
شناسه افزوده	خلیلی، مجید، ۱۳۴۷ -
شناسه افزوده	خدایی فر، فرشته، ۱۳۵۴ -
شناسه افزوده	باطنی، غلامرضا، ۱۳۵۰ - مقدمه نویس
شناسه افزوده	دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تبریز
رده بندی کنگره	۱۲۹۳ ق/ع ۹۷۷ RC
رده بندی دیویی	۶۱۶/۹۸۰.۲۳
شماره کتابخانه ملی	۳۶۷۳۵۱

نام کتاب: تاریخ مختصر طب نظامی در گستره‌ی تاریخ طب سنتی ایران

گردآوری: دکتر قریبا خدایی فر، دکتر مجید خلیلی، فرشته خدایی فر

ویرایش و توضیحات: دکتر غلامرضا باطنی

ناشر: انتشارات پزشکی سروین ShervinPub@gmail.com

سفارشی دانشگاه علوم پزشکی تبریز

چاپ و صحافی: البرز

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

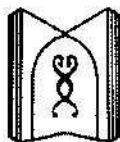
قیمت: ۹۰/۰۰۰ ریال

توبت چاپ: اول، ۱۳۹۳

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۲۸-۳۰-۵

مرکز پخش: انتشارات الوین: تبریز - تلفن ۰۵۶ ۴۴ ۸۶ - ۰۴۱۳ ۵۵۶ ۴۴ ۸۶ - ۰۴۱۳ ۵۵۶ ۴۴ ۸۶

www.ElvinPub.com

فهرست مطالب

مقدمه	۲
۱- طب نظامی در اساطیر و باورهای اسطوره ای	۱۱
۱- ۱- نبرد با موجودات ناشناخته و هیولاها	۱۵
۲- ۱- نبرد با اقوام و مردمان دیگر	۲۲
۳- ۱- طب نظامی در اساطیر ایرانی	۲۴
۴- ۱- درمان های اساطیری در پزشکی جنگ (طب نظامی)	۳۵
۲- طب نظامی در تاریخ باستان	۵۲
۳- طب نظامی در ایران پیش از اسلام	۶۵
۴- طب نظامی در ایران پس از اسلام	۷۵
۵- مؤلفه های مهم طب نظامی با تمرکز بر تاریخ طب اسلامی ایرانی	۱۱۰
سخن پایانی	۱۲۰
منابع و مآخذ	۱۲۳

*تاریخ خط سیرهای فرعی

بسیاری دارد...*

مقدمه:

هنگامی که سخن از «تاریخ طب سنتی» به میان می آید، دامنه ی بحث تا روزگاران بسیار کهن و شاید تا نخستین اجتماعات انسانی گسترده می شود؛ در این رهگذر، آنچه که بیش از هر چیز دیگر، جلب توجه می کند تلاش خستگی ناپذیر انسان است برای کاستن از درد و رنج های جسمی - و روحی - خویش.

کشفیات باستان شناسی و تعداد زیادی از نگاره ها و نقوش و ابزارهای باستانی در بسیاری از موارد بر این موضوع صحنه گذارده و از

۱ - بدآونی، عبدالقادر؛ منتخب التواریخ، به تصحیح م.ا. علی و دیگران؛ جلد ۳: کلکته، بی

تکاپوی آدمی برای چاره جویی دردها و آلامی که وی را در زندگی احاطه کرده اند، حکایت می کنند؛ اگرچه این آگاهی ها با بسیاری از فرضیه ها و گمان های انسان شناختی، همراه است و تنها به ارائه ی تصویری مبهم از این موارد بسنده می کند اما باید گفت که در دوره های تاریخی و با خوانش متن های برجا مانده از تمدن های باستانی این گمان تقویت گردیده و تصاویر مبهم باستانی، رفته رفته جای خود را به حقایق مسلم و انکارناپذیر داده اند.

آنچه امروزه - تقریباً - برای ما حالتی قطعی یافته، آن است که انسان نخستین همانند فرزندِ متمدنِ امروزیِ خود در آنچه به وی و دنیای پیرامونش باز بسته بود، به دقت توجه می کرد و سعی داشت بهترین وضعیت را نسبت به زمان و مکان خویش اتخاذ کند؛ او بهترین شیوه ی شکار را به کار می بُرد، از ممنوعانِش به بهترین نحو دفاع می کرد، تا بدانجا که تجارتش اجازه می داد گیاهان و میوه ها را می شناخت و از آنها برای مصارف گوناگون بهره می گرفت.

شاید امروزه برای ما بسیاری از دریافت های پیشینیان امری بدیهی جلوه کند اما در حقیقت، فرارفتن بر پله های پر شمار و طاقت فرسای تمدن، مجاهدت، ایثار و تلاش های خستگی ناپذیری را طلبیده است

که در بازه ی زمانی چند هزار سال بدین پایه و مایه رسیده است و چه بسا با عروج و افول های بیشماری نیز همراه بوده است؛ در حقیقت، «تاریخ نشان می دهد که چگونه گروه های اجتماعی، در راه ترقی علم و فرهنگ، اوج گرفتند و پس از آن راه نزول پیمودند و مشعل تکامل را به گروه های اجتماعی دیگر سپردند.»^۲

این فرایند تکاملی، دانش انسان را به مرور زمان نسبت به درک بسیاری از وقایع و سوانح، ژرفا بخشیده و وی را در چاره جستن برای آنها، آگاه تر و آزموده تر نموده است؛ دانش پزشکی نیز از این تکامل بر کنار نیست بلکه باید گفت در بسیاری جهات، روندی صعودی و شتابناک داشته است و به موازات افزایش آگاهی و تجربه ی انسان، متکامل تر، قانونمند تر و اثربخش تر شده است.

نکته ی مهمی که باید در بررسی تاریخ پزشکی در جمله طب نظامی - به خاطر داشت آن است که در ادوار کهن، طب و درمان گری،

^۲ - تسلیمی، منوچهر؛ کاروان علم در شاهراه فرهنگ، انتشارات دانشسرای عالی، چاپ

پیوندی چند سویه با انگاره های «فلسفی»^۳ و تفکرات دینی داشته است و مردمان اعصار پیشین، آن را امری مسلم و بدیهی می دانسته اند و به همین دلیل نیز بسیاری از شیوه های درمانی را با مناسک مذهبی یا رفتارهای خاص اجتماعی توأم ساخته بودند.

به سخن دیگر، بسیاری از نظام های طبی و درمانی به تحقیقات علمی و عملی و قانون و فلسفه متکی هستند و در هنگام بررسی آنها باید این مسائل را به طور کلی و کیفی تجزیه و تحلیل کرد؛ این نظام ها علاوه بر اتکا بر نحوه ی تغذیه، آب و هوا و شرایط اقلیمی، پیوندی نزدیک با جنبه های اخلاقی و اندرزهای مذهبی دارند و در برداشتی مشترک، «به محدود کردن فیزیولوژیکی و کالبدشناسی انسان و نظام های فیزیکی می پردازند که در حقیقت، روایت فلسفی نظم جهان کهن در درون نظم جهان مهن است».^۴

۳ - فلسفه ورزی در معنای بسیط آن یعنی اندیشیدن در ماهیت اشیاء و پدیده ها و تفکر در باب چستی موجودات، پدیده ها و اشیاء.

۴ - فرخ نیا، رحیم؛ طب اسلامی و جایگاه آن در میان نظام های بزرگ طب سنتی، فصلنامه پژوهشی مشکوة، شماره ۸۱، زمستان ۱۳۸۲، ص ۷۶.

نکته ای که در باب تجزیه و تحلیل این نظام های طبی - و اساساً هر نوع مسئله ی خاص تاریخی - باید بسیار مورد دقت قرار گیرد، عدم تکیه ی صرف و ناآگاهانه بر پژوهش های گذشتگان، و اتکا به دریافت های ایشان از مسائل تاریخی - و علمی - است.^۵ این سخن به معنای نادید گرفتن تلاش های سایر پژوهشگران نیست بلکه منظور آن است چه بسا پیش فرض هایی که در پژوهش های پیشین، بدیهی و اثبات شده تلقی می شدند امروزه با دقت بیشتر و مطالعه ی منابع متن، دچار شک و تردید شوند و با اساساً از پایه و اساس نادرست باشند.^۶

۵ - متأسفانه بسیاری از پژوهش های امروزی - به ویژه در حوزه ی تاریخ علم - بیش از آنکه متکی بر دریافت های جدید یا تبعات تفسیر تاریخی باشد، نوعی واگویه ی مطالب محققان پیشین به شمار می آید و آنچه در سال های گذشته درباره ی تاریخ علم و نقش تمدن های مختلف باستانی - به ویژه نقش اروپاییان و غربی ها - نوشته شده است، جزء مسلمات به حساب می آیند. (غ. ب.)

۶ - به عنوان مثال، همگان بر این مسئله اتفاق نظر دارند که «ویلیام هاروی» نخستین کسی است که «گردش خون» را در قرن هفدهم میلادی کشف کرده و این نظریه را به صورت علمی و تجربی اظهار داشته است. (ر.ک: معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، انتشارات امیرکبیر، چاپ هشتم، تهران، ۱۳۷۱، جلد ۶، ص ۲۲۴۶) اما حدود سه قرن پیش از وی در آثار «ابن النفیس» دانشمند و پزشک مسلمان قرن هفتم هجری به توصیف و تشریح کامل نحوه ی گردش خون صغیر (= حرکت خون در ریه) بر می خوریم که آگاهی وی را

بدین روی، در پژوهش حاضر نیز، مؤلف، بر آن است که تاریخچه ی طب نظامی را نه از خلال برداشت های سایر پژوهشگران، بلکه بیشتر از منظر متون و نوشته های تاریخی بررسی کند و از لابلای نوشته های مورخان یا پزشکان پیشین، موضوع پزشکی در جنگ را از منظر کمی و کیفی مورد مَدَاقَه قرار دهد.

نسبت به مسئله ی گردش خون نشان می دهد. (رک: سلیمان قطایه؛ ابن النفیس و اکتشاف الدوره الدمویة، مجله التراث العربی، عدد ۱، نوامبر ۱۹۷۹ م.، ص ۳۸ و نیز: دانش پژوه، محمد؛ تاریخ شناخت دستگاه گردش خون و بیماری های آن در دوره اسلامی، دوفصلنامه پژوهشی تاریخ علم، شماره ۴، پاییز و زمستان ۱۳۸۴، ص ۱۰۵ به بعد) با اینهمه، پزشکی مصری به نام «محبی الدین التطاوی» نخستین کسی بود که ضمن رساله ی دکتریش در دانشکده پزشکی فرایبورگ آلمان در سال ۱۹۲۴ م. نظرات ابن النفیس را مطرح ساخته و محافل علمی را نسبت به کشفیات وی آگاهی داد. (رک: هونکه، زیگرید، فرهنگ اسلام در اروپا، ترجمه مرتضی رهبانی، جلد ۱، انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ اول، تهران، ۱۳۶۲، ص ۱۷) این موضوع علاوه بر آگاهی هایی ست که از مطالعه ی آثار «محمد بن زکریای رازی»، «ابن سینا»، «علی بن عباس اهوازی» و دیگر دانشمندان ایرانی یا مسلمان در این باره مستفاد می شود؛ هرچند که هنوز هم بنا به بسیاری از مسائل، پذیرش آنکه «ویلیام هاروی» - یا «میگل سروتوس» - نخستین کاشفان جریان خون نیستند، بر بسیاری از محافل علمی و دانشگاهی ناگوار می آید. (غ. ب.)

برای درک بهتر موضوع مورد نظر: «تاریخ مختصر طب نظامی» را
در محورهای ذیل بررسی می کنیم:

الف) تاریخچه ی طب نظامی

- در باورهای اساطیری
- در تاریخ باستان
- در ایران پیش از اسلام
- از دوران اسلامی به بعد

ب) مؤلفه های مهم طب نظامی

- پزشکی
- پرستاری
- درمان

امروزه، طب نظامی را شاخه‌ی مهم و گسترده‌ای از سازماندهی نظامی می‌دانند که زنجیره‌ای وسیع از عملیات امدادی و درمانی را شامل می‌شود؛^۷ اما با نگاهی به تاریخ طب در اعصار کهن، متوجه می‌شویم که هیچ تعریف یا شناخت خاصی از طب نظامی وجود نداشته است و عمدتاً مباحث پزشکی جنگ را به عنوان مسائلی در جزء طب فرض می‌کرده‌اند و در نهایت، طبیبانی حاذق و مجرب، در لشکرکشی‌ها همراه اردوهای نظامی، به وضعیت سلامت و درمان سربازان و نیروها رسیدگی می‌نمودند.

^۷ - ترور، ان. دی.، پزشکی نظامی، ترجمه منصور کشاورز، مجله طب نظامی، شماره ۱ و ۲،